

Дорошенко О. В.,
аспірант

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

МОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ЕКСПРЕСИВНОСТІ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОГО ТИПАЖУ DER DEUTSCHE BÜRGER

Анотація. У статті встановлено мовні засоби вираження експресивності лінгвокультурного типуажу «der deutsche Bürger» з огляду на їх інтенсивність.

Ключові слова: лінгвокультурний типаж, метафорична номінація, експресивність, інтенсивність, оцінка.

Постановка проблеми. Сучасна лінгвістична парадигма характеризується яскраво вираженою антропоцентричною спрямованістю. Численні інтерпретації особистості у лінгвістиці, зокрема, як типізованого феномена, сприяли появі лінгвокультурного типуажу. Лінгвокультурний типаж є типізованим представником певного народу, який існує в колективній свідомості, розпізнається культурою цього народу і може належати до певної соціальної групи [1].

Дослідження здійснюється на матеріалі роману Є. Гофмана «Lebensansichten des Katers Murr» («Життєві погляди kota Мурра»). Специфіка розгляду даного феномену в художньому творі полягає у тому, що він може знаходити свою реалізацію у контексті інших понять. Спорідненість того чи іншого поняття з типажем можна встановити за даними лексикографічних джерел, асоціативного експерименту. У контексті цього твору таким поняттям є *Philister*. Його спорідненість з типажем *der deutsche Bürger* була встановлена за даними лексикографічних джерел [2]. Бюргер як філістер у творі Е. Гофмана «Lebensansichten des Katers Murr» розглядається нами не як окремий типаж, а як варіант реалізації лінгвокультурного типуажу *der deutsche Bürger*.

Крім цього, особливостями відображення лінгвокультурного типуажу в художньому тексті є наявність суб'єктивно-авторської оцінки.

На сучасному етапі дослідження вчені приділять значну увагу вивченню категорії оцінки, як способу вираження антропоцентризму [3; 4], взаємозв'язку оцінки з емотивністю, експресивністю та конотацією [5]. У той же час недостатньо вивченими залишаються мовні засоби вираження експресивності лінгвокультурних типажів.

Метою статті є встановлення мовних засобів вираження експресивності лінгвокультурного типуажу *der deutsche Bürger* з огляду на їх інтенсивність.

Виклад основного матеріалу дослідження. Текст роману «Lebensansichten des Katers Murr» побудований на стилізовому контрасті. Основним засобом вираження контрасту є емоційно-експресивна лексика, семантика якої ускладнена оцінними відтінками. Емоції та пов'язані з ними оцінки у творі розглядаються нами, як текстові категорії суб'єктивного характеру, які відбивають авторське ставлення до персонажів твору і є фактором формування їх експресивності. На лексичному рівні у творі вони ґрунтуються на протиставленні позитивного/негативного. Протилежні за значенням слова створюють непередбачувану смисловою єдність. Наприклад: 1) *...ob er Anstand genug besitze, einen fürstlichen Hund zu durchspießen*; 2) *recht so, gnädigster*

Halunke... [7]. Як бачимо, у наведених прикладах іронічний ефект досягається завдяки оксюмору, застосуванню семантично контрастних лексем в іменниковому словосполученні з яскраво вираженою позитивною (*fürstlich, gnädigster*) чи негативною конотацією (*der Halunke*) інколи з метафоричним підсиленням (*der Hund*). Такий контраст не пом'якшує експресивності висловлювання, а навпаки, сприяє сатиричному ефектові.

У творі органічно поєднується антропоморфне начало із зооморфним. Головному герою, коту Мурру, який уособлює індивідуальну-авторську реалізацію філістерства [8, с. 32], разом із загальноприйнятими зовнішніми ознаками тварини (розмір, колір тощо) притаманні якості людини: *klug, artig, witzig, poetisch, scharmant* [7].

Манера спілкування «ученого» kota-філістера (*der gelehrte Katzphilister*) надмірно-дидактична (*Mit der Sicherheit und Ruhe, die dem wahren Genie angeboren, übergebe ich der Welt meine Biographie, damit sie lerne, wie man sich zum großen Kater bildet, meine Vortrefflichkeit im ganzen Umfange erkenne, mich liebe, schätze, ehre, bewundere und ein wenig anbete* [7]), характеризується змішуванням низького (*der Pinsel, der Stümper, der Lümmel*) та високого стилю (*kredenzen, die Gewogenheit, hochverehrtester, wunderhold, die Schwinge* [7]). Розмовні елементи, перемежовуючись із високою лексикою, наприклад, зі специфічними формами мовленнєвого етикету, викривають емоційно-іронічний підтекст: негативне ставлення до адресата мовця (*Seien Sie von Gott dafür gesegnet, gnädigster Herr, weil ich nun der Hoffnung bin, das ich wenigstens auf diese Weise eine wohlwollende Protektion bei Ihnen habe, worum ich Sie, gnädigster Prinz, gerade flehenlich bitten möchte! ... Sie sind so gutmütig, liebster Prinz, es macht Ihnen ja nichts aus, mir mit einigen Empfehlungen zu helfen... Hoho, blanker Vogel, find das deine süßen Lieder? Wetter, Wetter; der Prinz ist ein tüchtiger Kerl, er greift zu mit beiden Krallen auf einmal, nach gebotenen und verbotenen Früchten! Holla, süßer Neapolitaner* [7]). У цих прикладах позитивно-марковані оказіональні словосполучення *gnädigster Prinz, liebster Prinz, ein tüchtiger Kerl, süßer Neapolitaner* трансформуються у негативно-марковані під впливом контексту, що створює іронічний ефект. Метафора *blanker Vogel*, яка вживається для передачі насмішки мовця, посилює емоційно-експресивний відтінок. Крім цього, застосовуючи трансформацію антропоморфного фразеологізму *mit beiden Händen zugreifen* (досл. хапатися обома руками) у зооморфний *mit beiden Krallen zugreifen* (досл. хапатись обома кігтями), під впливом контексту для характеристики вчинків антропоморфного персонажу автор підкреслює негативне ставлення kota Мурра до іншого персонажу твору та посилює експресивність манери висловлювання типуажу в цілому. Наведемо ще один приклад: «... und wurde, wo nicht ein großer Dichter, doch ein kleines, allerliebster Verse-macher, wie ihn die Leute ebenso gern haben» [7]. У даному прикладі іронічне ставлення kota Мурра виражено за допомогою епітетів, які мають у значенні суб'єктивно-оцінний компонент (*groß, klein, allerliebt*). Причому прикметник з позитивним зна-

ченням *allerliebst*, поєднуючись з іменником зі зниженою конотацією *Versemacher*; семантично переосмислюється, змінює своє значення з позитивного на негативне. Внаслідок чого приклад стає позитивним за формою і негативним за змістом, виникає іронічний ефект, оманлива піднесеність зображуваного. Інтенсифікація ознаки досягається порівняльним зворотом (*nicht... doch*).

Для вираження власного ставлення до головного героя, kota Мурра, Е. Гофман звертається до метафоризації образу. Метафорична номінація дає можливість стисло і влучно охарактеризувати образ, наділити його експресивно-авторською оцінкою. Метафорична номінація – суб'єктивно-авторське ототожнення двох явищ із метою формування цілісного образу.

Для об'єктивації образу kota Мурра автор застосовує незвичні сполучення загальноживаних слів, які «навантажують» речення іншою смисловою асоціацією, наприклад: *ich glaube gar, der kleine graue Kerl hat Verstand*. У наступних прикладах стилістично нейтральний антропоморфний іменник *der Mann* (чоловік/людина), узгоджуючись із лексемами на позначення зовнішніх характеристик зооморфного образу (розміру, кольору), набуває емоційно-експресивного відтінку: 1) *närrisch genug und zugleich ungemein merkwürdig war es doch... wenn der kleine graue Mann dort unter dem Ofen wirklich die Eigenschaften besitzen sollte, die der Professor ihm andichten will*; 2) *Sie glauben nicht, ...was der kleine graue Mann im Korbe, was das für ein herrliches, grundgescheuter Kater ist* [7]. Крім цього, у другому реченні емоційно-експресивний відтінок відбивається у лексичному повторі (*was*), у прикметниках – на позначення внутрішніх якостей людини (*herrliches, grundgescheut*), поєднаних зі стилістично нейтральним зооморфним іменником *der Kater* (кіт). Наведемо ще один приклад: «*Mit Gewalt nahm ich mich zusammen und las als ein vernünftiger, gelehrter Kater den Ovid nach*» [7]. У даному прикладі емоційно-експресивний ефект реалізується шляхом поєднання зооморфного іменника з антропоморфними позитивно-маркованими прикметниками. Інтенсифікація його досягається за рахунок застосування антропоморфного зворотного дієслова *sich zusammennehmen* (досл. взяти себе в руки), яке означає дію, яка не притаманна тварині, виключно людині, а також посиленням на давньоримського поета Овідія.

Прихильне ставлення автора до типу відбивається у метафоричній номінації з суб'єктивно-оцінним компонентом у значенні, наприклад: *Komm hinein, komm hinein, kleiner Graupelz* [7]!

У той же час автор виявляє фамільярно-зневажливе ставлення до типу: *...bist du nicht ein ausgemachter thörischer Geck, lieber Murr* [7]? У даному прикладі ставлення автора відбивається за рахунок використання антропоморфного негативного-маркованого okazionalного словосполучення (*ein ausgemachter thörischer Geck*) для характеристики тварини. Інтенсифікація ознаки досягається у семантиці okazionalного позитивно-маркованого звертання (*lieber Murr*).

Емоційно-оцінне значення може виражатися не лише на лексичному рівні, у застосуванні окремих слів/словосполучень, а й на морфологічному за допомогою словотворчих компонентів, суфіксів. Наведемо приклад. У творі автор надає характеристику коту Мурру очима його господаря таким чином: «*Er ist das gescheueste, artigste, ja witzigste Tier der Art, das man sehen kann*» [7]. У даному випадку суфікс *-(e)st* не є формальним показником найвищого ступеня порівняння прикметників у німецькій мові, а застосовується для вираження найвищого ступеня інтенсивнос-

ті ознаки незалежно від порівняння з іншими об'єктами. Таке безвідносне значення відбиває ставлення персонажу до головного героя, додає жартівливо-іронічного підтексту висловлюванню. Експресивність надає значущості головному герою: 1) *ich bin ganz sicher, daß der Kater Murr ein possierlichstes Tier ist. Er ist ein gutmütigster Mann! 2)...ist er gleich der schönste, liebenswürdigste Mann* [7]. Ототожнення тварини з людиною, що об'єктивується метафорою *der Mann* інтенсифікує сприйняття зооморфного типу. Крім цього, суфікс *-(e)st*, як носій емоційного-суб'єктивного відтінку у творі, вказує на ввічливість манери спілкування kota Мурра з власним господарем, на прихильне ставлення до нього: «*Mein hochverehrtester, mein teurester, mein geschätztester Meister Abraham!*» [7].

Суфікс *-(e)st* у складі позитивно забарвленого епітета також застосовується автором для контрастності образу kota Мурра, надає зниженої конотації: «*Sag mir, mein artigster Kater, ob du die Doktorwürde bald erhalten oder sogar als Professor der Ästhetik Kollegia lesen willst*» [7]?

Висновки. У результаті дослідження встановлено, що типаж побудований на стильовому контрасті. Основним засобом вираження контрасту є емоційно-експресивна лексика, семантика якої ускладнена оцінними відтінками. Емоції та пов'язані з ними оцінки у творі ґрунтуються на протиставленні позитивного/негативного. Позитивно-марковані okazionalні словосполучення трансформуються у негативно-марковані під впливом контексту, що створює іронічний ефект. Продуктивним засобом створення типу є метафорична номінація – суб'єктивно-авторське ототожнення двох явищ з метою формування цілісного образу. Їй приманні нестандартна узгодженість і словесна алегоричність. Чим ширше семантична дистанція між мовними одиницями метафоричних номінацій, тим більший експресивно-оцінний ефект досягається від їх зіставлення у реченні. Емоційно-оцінне значення може виражатися не лише на лексичному рівні шляхом перемишування розмовних елементів із високою лексикою за допомогою оксюморонів, метафор, трансформації антропоморфного фразеологізму у зооморфний, які викривають у висловлюваннях емоційно-іронічний підтекст, а й на морфологічному за допомогою словотворчих компонентів, суфіксів. Зокрема, суфікс *-(e)st* не є формальним показником найвищого ступеня порівняння прикметників у німецькій мові, а застосовується для вираження найвищого ступеня інтенсивності ознаки незалежно від порівняння з іншими об'єктами. Таке безвідносне значення додає жартівливо-іронічного підтексту висловлюванню. Крім цього, суфікс *-(e)st* у складі позитивно забарвленого епітета застосовується автором для контрастності типу, надає зниженої конотації.

Перспективою подальших пошуків є дослідження мовних засобів вираження експресивності лінгвокультурного типу у синтаксичному рівні.

Література:

1. Карасик В.И. Языковые ключи / В.И. Карасик. – М. : Гнозис, 2009. – 406 с.
2. Дорошенко О.В. Поняттєва складова семантичної структури лінгвокультурного типу *der deutsche Bürger* (німецький бюргер) / О.В. Дорошенко // Проблеми семантики, прагматики, когнітивної лінгвістики. – К. : ВПЦ Київський університет, 2014. – Вип. 25. – С. 154–163.
3. Данилова Р.Р. Категория оценки, как способ выражения антропоцентризма в лингвистике / Р.Р. Данилова // Вестник ТГГПУ. Филология и культура. Казань: К(П)ФУ, 2011. – № 1 (23) – С. 137–139.

4. Приходько Г.І. Біокогнітивна сутність оцінки / Г.І. Приходько // Записки з романо-германської філології / [ред. І.М. Колегаєва] // Одеський національний університет імені І.І. Мечникова: ф-т романо-германської філології. – Одеса: КП ОМД, 2015. – Вип. 1 (34). – С. 133–137.
5. Чайковська Є.Ю. Поняття «емотивність» та «експресивність» у мові науки / Є.Ю. Чайковська // Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи. – К. : Логос, 2012. – С. 279–287.
6. Hoffmann E.T.A. Lebensansichten des Katers Murr. [Електронний ресурс] / E.T.A. Hoffmann // Berlin: Dümmler. – 1820. – Режим доступу до ресурсу: <http://gutenberg.spiegel.de/buch/lebensansichten-des-katers-murr-3095/1>.
7. Миримский И.В. Эрнст Теодор Амадей Гофман / И.В. Миримский // Э.Т.А. Гофман. Житейские воззрения кота Мурра вкуче с фрагментами биографии капельмейстера Иоганнеса Крейслера, случайно уцелевшими в макулатурных листах. Повести и рассказы. – М. : Художественная литература, 1967. – С. 5–35.

Дорошенко О. В. Языковые средства выражения экспрессивности лингвокультурного типажа «der deutsche Bürger»

Аннотация. В статье установлены языковые средства выражения экспрессивности лингвокультурного типажа «der deutsche Bürger» с учетом их интенсивности.

Ключевые слова: лингвокультурный типаж, метафорическая номинация, экспрессивность, интенсивность, оценка.

Doroshenko O. Language means of expressiveness of linguocultural type «der deutsche Bürger»

Summary. The article states the language means of expressiveness of linguocultural type «der deutsche Bürger» as well as takes into consideration their intensity.

Key words: linguocultural type, metaphorical nomination, expressiveness, intensity score.